

О. О. Торбас, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-1465-4238

В. А. Завтур, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-7171-2369

ПРАВО ОСОБИ ВВАЖАТИСЯ НЕВИНУВАТОЮ ДОТИ, ДОКИ ЇЇ ВИНУ НЕ БУДЕ ДОВЕДЕНО В ЗАКОННОМУ ПОРЯДКУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ

Стаття присвячена аналізу міжнародних стандартів реалізації гарантованого п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод права кожної особи вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку, проблем їх впровадження у правотворчість на рівні національного законодавства, а також формулювання окремих пропозицій щодо їх вирішення.

Наголошено на тому, що ЄСПЛ при вирішенні питань про порушення стандарту, визначеного п.2 ст. 6 Конвенції фокусується, передусім на тому, чи порушила поведінка національних органів право особи вважатися невинуватою, а не наявності спеціальних субсидіарних ефективних засобів юридичного захисту, в межах яких буде усуватися сумнів у винуватості особи.

Доведено, що іноді різниця між тим, яким чином було завершено кримінальне провадження дійсно може бути і мати правове значення, але в будь-якому разі усі органи влади у наступних провадженнях (незалежно від того, який характер вони мають) повинні ставитися до особи як до невинуватої та обачливо формулювати свої рішення, аби не порушити стандарт справедливого судового розгляду, визначений п. 2 статтею 6 Конвенції.

Критичному аналізу піддано Рішення Другого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 року та положення Закону України № 2810-IX від 01.12.2022 року. Указано, що створення окремого процесуального порядку, в межах якого розглядатиметься питання про усунення сумнівів у винуватості особи після виникнення підстав для закриття кримінального провадження певною мірою йде врозрід із презумпцією невинуватості, оскільки цей аспект фактично вже виходить за межі обвинувачення як такого та ступеня його доведеності.

Ключові слова: засади кримінального провадження, презумпція невинуватості, обвинувачення, суб'єкти кримінального провадження, особливі порядки кримінального провадження.

O. O. Torbas, V. A. Zavtur. The right of a person to be presumed innocent until proved guilty according to law: international standards and experience of domestic lawmaking

The article is devoted to the analysis of international standards for the implementation of the guaranteed Article 6 § 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the right of every person to be presumed innocent until proved guilty according to law, the problems of its implementation in law-making at the level of national legislation, as well as the formulation of proposals for their solution.

It is emphasized that the ECtHR, when resolving issues of violation of the standard defined in Article 6 § 2 of the Convention focuses, first of all, on whether the conduct of national authorities violated the person's right to be presumed innocent, and not on the existence of special subsidiary effective remedy, within which the doubt about the person's guilt will be removed.

It has been proven that sometimes the difference between how a criminal proceeding was concluded can indeed be and have legal significance, but in any case all authorities in subsequent proceedings (regardless of what nature they are) must deal with a person as innocent and carefully formulate their decisions so as not to violate the standard of fair trial, defined by Article 6 § 2 of the Convention.

The Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of Oleksandr Volodymyrovych Krotiuk regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraph 4 of the first part of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (the case regarding the presumption of innocence) dated June 8, 2022 and the provisions of Law of Ukraine No. 2810-IX dated December 1, 2022 were critically analyzed. It is indicated

that the creation of a separate procedural order, within which the issue of removing doubts about a person's guilt after the emergence of grounds for closing criminal proceedings, to a certain extent runs counter to the presumption of innocence, because this aspect actually goes beyond the limits of the accusation as such and the degree of its proof.

Key words: *principles of criminal proceedings, presumption of innocence, prosecution, subjects of criminal proceedings, special procedures of criminal proceedings.*

Вступ. У пункті 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод встановлено: кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Це положення традиційно розглядається як втілення презумпції невинуватості у тексті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), а також невід’ємна складова права на справедливий суд, що включає в себе низку фундаментальних для правової держави принципів: 1) правосуддя не може реалізуватися виходячи із наперед сформованого уявлення про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, в якому вона обвинувачується; 2) заборона перенесення тягара доказування на сторону захисту; 3) тлумачення будь-яких сумнівів у винуватості особи на користь обвинуваченого; 4) заборона висловлення передчасних та категоричних тверджень про винуватість особи з боку представників публічної влади.

Поряд із цим, проблемним для доктрини та правозастосовної практики залишається питання дотримання стандарту, визначеного п. 2 ст. 6 Конвенції у випадках, коли кримінальне провадження було завершено у такий спосіб, що не усунув повністю всі сумніви у невинуватості особи. Від того, з яких підстав кримінальне переслідування особи було припинене, часом може залежати реалізація інших її прав, а також репутація та сприйняття суспільством. Дотриманню презумпції невинуватості у цьому ключі приділяється дещо менше уваги у наукових джерелах та на рівні правореалізації.

Для української правової системи піднята проблематика набула особливої актуальності після ухвалення Конституційним Судом України (далі – КСУ) рішення про неконституційність пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, яке породило необхідність впровадження у національне кримінальне процесуальне законодавство ефективного засобу юридичного захисту, за допомогою якого особа може довести свою невинуватість у вчиненні декриміналізованого діяння. Законодавець вирішив це питання у доволі специфічний спосіб – шляхом диференціації кримінальної процесуальної форми, сформулювавши окремий особливий порядок кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність (Глава 36¹ КПК України).

Втім, такі законодавчі новації не вирішили в повній мірі проблему реалізації засади презумпції невинуватості у випадку, коли втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, натомість, вивели на передній план проблеми, пов’язані із виправданістю відповідної нормативної регламентації, певної абсолютизації права на справедливий суд та пошуку шляхів оптимізації релевантних ефективних засобів юридичного захисту у сфері кримінального провадження.

Питання реалізації засади презумпції невинуватості у різних контекстах досліджувалися у працях В.К. Волошиної, І.В. Гловюк, О.М. Дроздова, О.В. Дроздової, Р.А. Климкевич, В.В. Крижанівського, В.В. Луцика, Г.М. Мамки, Т.М. Мирошниченко, В.Т. Нора, В.О. Попелюшко, М.В. Сіроткіної, А.С. Степаненко, О.П. Трохлюка, Т.І. Фулей, Ю.В. Циганюк, Г.Ю. Юдківської та ін.

Окреслені питання в світлі положень Закону України № 2810-ІХ від 01.12.2022 року та впровадженої ним нової Глави 36¹ КПК України частково досліджувалися у працях І.В. Гловюк, О.М. Дроздова та О.І. Марочкіна.

Відповідно **метою** статті є аналіз міжнародних стандартів реалізації гарантованого п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод права кожної особи вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку, проблем їх впровадження у правотворчість на рівні національного законодавства, а також формулювання окремих пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основних результатів дослідження. Контекст нашого дослідження вимагає звернення до міжнародних стандартів реалізації права особи вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і, передусім, до прецедентної практики ЄСПЛ за п. 2 ст. 6 Конвенції.

ЄСПЛ в низці справ розглядав питання дотримання цього стандарту в межах наступних проваджень після отримання виправдувального вироку та закриття кримінального провадження. В цьому контексті релевантними є позиції, висловлені Судом у рішенні по справі «*Аллен проти Сполученого Королівства*» (*Allen v. United Kingdom, Application no. 25424/09*). У своїй заяві до ЄСПЛ заявниця стверджувала, що мотиви, викладені в рішенні про відмову в присудженні їй компенсації, після того, як апеляційний суд скасував вирок щодо неї через недостатню обґрунтованість, порушили її право на презумпцію невинуватості. Суд у зв’язку із цим зазначив, що єдиного підходу до встановлення обставин, за яких п.2 ст. 6 Конвенції буде порушено в контексті провадження, яке слідує за завершенням кримінального провадження, немає. Багато чого залежить від природи та контексту провадження, в рамках якого було прийнято оскаржуване рішення. Разом з тим, в усіх справах та незалежно від застосованого підходу, у визначенні сумісності рішення та наведених у ньому мотивів із п.2 ст. 6 Конвенції найважливіше значення має мова, використана органом, що виносив

рішення [1]. Застосовуючи цей критерій у даній справі, Суд вказав, що формулювання, які використовували національні суди у своїх рішеннях не можна вважати такими, що ставили під сумнів виправдання заявниці або ж ставилися до неї у спосіб, несумісний з її невинуватістю.

Депо інший контекст має справа *G.I.E.M. S.r.l. and Others проти Італії (G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy, Application № 1828/06)*. Заявник Ф. Жиронда скаржився на те, що, ухваливши рішення про конфіскацію належної йому земельної ділянки, Касаційний суд Італії порушив принцип презумпції невинуватості, незважаючи на те, що провадження у порушеній стосовно нього кримінальній справі було припинено у зв'язку із закінченням строку давності. ЄСПЛ дійшов висновку, що в ситуації, коли суд останньої інстанції своїм рішенням скасував винесені нижчими судами виправдувальні вироки і визнав підсудного винним, припинивши провадження у кримінальній справі у зв'язку із закінченням строку давності, мало місце порушення п. 2 статті 6 Конвенції внаслідок недотримання у ході розгляду у цьому суді прав захисту, незважаючи на те, що цей суд останньої інстанції виявився першим судом, який визнав заявника винним [2]. Тобто, на думку Суду оголошення Касаційним судом Італії винуватості заявника після спливу строків давності, порушило право заявника вважатися невинуватим.

Схожий підхід застосував Суд у справі «*Гіосакіс проти Греції*» № 3 (*Giosakis v. Greece № 3 (Application no. 5689/08)*), зазначивши, що у вирокі Касаційного суду немає підстав, які б дозволяли вважати, що він визнає заявника винуватим. Однак, скасувавши виправдувальний вирок, винесений апеляційним судом, і водночас прийнявши рішення про припинення кримінального переслідування за давністю, він змусив заявника відчувати, ніби лише давність могла врятувати його від засудження (п.41) [3].

Із аналізу прецедентної практики ЄСПЛ у цьому аспекті права на справедливий суд, вбачається, що Суд при вирішенні питань про порушення стандарту, визначеного п.2 ст. 6 Конвенції фокусується, передусім на тому, чи порушила поведінка національних органів право особи вважатися невинуватою, а не наявності спеціальних субсидіарних ефективних засобів юридичного захисту, в межах яких буде усуватися сумнів у винуватості особи. В правових системах, де панує принцип верховенства права основним таким засобом є публічний та гласний судовий розгляд.

КСУ мотивуючи своє рішення від 08 червня 2022 року зазначив, що закриття кримінального провадження на підставі п.4 ч.1 ст. 284 КПК України в контексті наявного національного юридичного регулювання та правозастосування спричиняє несприятливі наслідки для репутації, честі, гідності особи, стосовно якої відбулося таке закриття, і це певно вказує на ставлення публічної влади до такої особи як до винної, але без обвинувального вироку суду (п. 3.1) [4].

Водночас, ЄСПЛ дотримується у своїй практиці депо інших позицій у цьому ключі, які полягають у тому, що таке ставлення повинно мати конкретне вираження, а не бути абстрактним. Наприклад, у справі «*Пуїг Панелла проти Іспанії*» (*Puig Panella v. Spain, Application № 1483/02*) Конституційний суд Іспанії скасував обвинувальний вирок щодо заявника на підставі того, що вирок порушував принцип презумпції невинуватості, а обвинувачення ґрунтувалося виключно на документах, отриманих у ході слідства, які не були пред'явлені під час дебатів сторін у суді. Заявник вимагав виплати компенсації за збитки, заподіяні йому перебуванням у в'язниці протягом 1663 днів. Його клопотання про виплату компенсації було відхилено на тій підставі, що обвинувальний вирок стосовно заявника було скасовано через недостатність доказів та порушення принципу презумпції невинуватості. Національний суд вказав, що не було точно встановлено, що заявник не брав участі в злочинах, у яких він звинувачувався, натомість, він міг би розраховувати на компенсацію, якщо б його виправдали на основі доказів його непричетності до зазначених злочинів, що не викликають сумнівів. ЄСПЛ у цій справі констатував порушення п. 2 ст. 6 Конвенції та зазначив, що подібні міркування ставлять під сумнів його невинуватість, незважаючи на постанову Конституційного суду Іспанії, що дозволяє заявникові оскаржити вирок у порядку провадження про захист конституційних прав та охороняваних законом інтересів та відновлює його право на презумпцію невинуватості. *Сумніви у невинуватості обвинуваченого були б доречними лише в тому випадку, якби провадження у кримінальній справі не закінчувалося винесенням рішення по суті обвинувачення* [5] (виділено нами – О.Т., В.З.).

У практиці ЄСПЛ є випадки, коли Суд визнавав порушення п. 2 ст. 6 Конвенції через висловлювання, що були сформульовані у судовому рішенні, постановленому в межах цивільного судочинства, але яке було тісно пов'язане із кримінальним провадженням. У справі «*Діаченко проти Румунії*» (*Diacenko v. Romania, Application № 124/04*) заявник скаржився на те, що рішення апеляційного суду у цивільній справі, в якому містилося посилення на його винуватість у вчиненні кримінального правопорушення порушило презумпцію невинуватості щодо нього. ЄСПЛ у рішенні вказав, що апеляційний суд взяв до уваги той факт, що заявник був виправданий у кримінальному обвинуваченні судами нижчих інстанцій, проте, прагнучи захистити законні інтереси потерпілого, апеляційний суд прямо вказав у рішенні, що заявник є «винуватим у вчиненні злочину, у вчиненні якого його правильно звинуватили». Відповідно, Суд дійшов висновку, що формулювання, використані апеляційним судом, вийшли за межі цивільного судочинства, тим самим поставивши під сумнів правильність виправдувального вироку, що є несумісним із презумпцією невинуватості та порушили п.2 ст. 6 Конвенції [6].

Подібну позицію Суд висловив у рішенні по справі «*Востіч проти Австрії*» (*Vostic v. Austria, Application № 38549/97*), однак в даному випадку національним судом розглядався позов самої заявниці про

компенсацію після її виправдання. Втім і регіональним, і апеляційним судом відповідний позов був відхилений через те, що підозра проти неї не була спростована, що є неприпустимим після того, як виправдувальний вирок щодо неї став остаточним. ЄСПЛ визнав це порушенням п.2 ст. 6 Конвенції [7].

Аналізовані позиції ЄСПЛ демонструють, що іноді різниця між тим, яким чином було завершено кримінальне провадження дійсно може бути і мати правове значення, але в будь-якому разі усі органи влади у наступних провадженнях (незалежно від того, який характер вони мають) повинні ставитися до особи як до невинуватої та обачливо формулювати свої рішення, аби не порушити стандарт справедливої судового розгляду, визначений п. 2 статтею 6 Конвенції.

На рівні національної правової системи питання реалізації принципу презумпції невинуватості виникає дедалі частіше і у різних аспектах. Обсяг представленої роботи не дає змогу детально проаналізувати кожен із них, тож ми сфокусуємо нашу увагу на тій проблемі, яка протягом останнього року найбільше привертала до себе увагу представників фахової юридичної спільноти – це визнання КСУ неконституційним і таким, що не забезпечує дотримання конституційного принципу презумпції невинуватості п.4 ч.1 ст. 284 КПК України, а також подальше прийняття Закону України № 2810-ІХ від 01.12.2022 року.

Визнаючи таким, що не відповідає Конституції п.4 ч.1 ст. 284 КПК України, КСУ вказав, що особі стосовно якої закрито кримінальне провадження за відповідною нереабілітаційною підставою, має бути гарантоване право на ефективний судовий захист, що полягає в можливості звернутися до суду щодо перевірки та оцінки законності й обґрунтованості ухвалених у кримінальному провадженні процесуальних рішень, у яких зафіксовано висунуті стосовно особи підозру, обвинувачення у кримінальному правопорушенні. Суд у разі встановлення фактів, що підтверджують незаконність та необґрунтованість кримінального переслідування особи, має вирішити питання про реабілітацію, тобто захист репутації, честі та гідності особи, які були зневажені неправомірними підозрою, обвинуваченням, відновлення її порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди [4]. Крім того, у рішенні вказувалося, що КПК України не містить механізму, який дозволив би спростувати сумніви в невинуватості особи, стосовно якої закрито кримінальне провадження на підставі п. 4 ч.1 ст. 284 КПК, та зобов'язує прокурора здійснити таке закриття без згоди зазначеної особи, навіть коли вона перебуває у статусі підозрюваного, та не допускаючи продовження кримінального провадження за будь-яких обставин.

Відповідно впровадження у КПК України диференційованого порядку кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність є тим кроком, що має усунути той недолік кримінального процесуального законодавства, на який вказує КСУ.

Втім, виникає цілком справедливе питання про те чи дійсно такий підхід до унормування поставленої проблеми є виправданим. І у практиці ЄСПЛ, що вже було доведено вище, і у доктрині визнається, що презумпція невинуватості не є абсолютним принципом, незважаючи на своє фундаментальне значення у демократичному суспільстві. Уся кримінальна процесуальна активність сторони обвинувачення під час досудового розслідування та судового провадження так чи інакше пов'язана із спростуванням презумпції невинуватості, але основна ідея полягає у тому, аби поведження із особою до набрання обвинувальним вирок суду законної сили було таким, ніби вона є невинуватою. З цього приводу Т.І. Фулей зазначає, що «невинуватий, таким чином, повинен бути захищений від помилкового визнання винним, що досягається за допомогою існування певних процесуальних «запобіжників», включаючи презумпцію невинуватості і відповідний стандарт щодо доведення вини прокуратурою поза розумними сумнівами – не абсолютний, однак доволі високий рівень впевненості» [8, с. 44]. Відповідно, відсутність обвинувального вироку суду означає необхідність сприйняття особи невинуватою державою та суспільством. Однак, як наголошувалося нами і у попередніх працях, досягти цього стандарту достатньо важко, адже це проблема не стільки законодавчої регламентації, скільки рівня правової культури [9, с. 264].

Водночас, слід справедливо зазначити, що у доктрині ще задовго до рішення КСУ від 08 червня 2022 року піднімалося питання відносно дотримання засади презумпції невинуватості під час прийняття рішень про закриття кримінального провадження. Г.Ю. Юдківська з цього приводу вказувала, що «за змістом презумпції невинуватості особа, щодо якої закрито кримінальну справу, є невинуватою в будь-якому разі, незалежно від підстав закриття справи. В той же час, право на реабілітацію не співпадає з правом на визнання невинуватості: підставою для виникнення права особи на реабілітацію є встановлення незаконності притягнення її до кримінальної відповідальності, а не невстановлення її вини» [10, с. 14]. Як видається, ця позиція не втратила актуальності і в світлі положень КПК України 2012 року, у зв'язку з чим виникають деякі зауваження з формулюваннями, які були використані КСУ у зазначеному вище рішенні.

Так, в рішенні КСУ зазначено, що «конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вирок суду» [4]. З урахуванням безумовної дії принципу презумпції невинуватості в кримінальному процесі КСУ робить висновок, що «особу, підозрювану у вчиненні кримінального

правопорушення, після закриття стосовно неї кримінального провадження з *будь-яких підстав* має сприймати вся публічна влада як таку, що *не вчиняла кримінального правопорушення*, поведження з нею має відповідати такому сприйняттю та не спричиняти жодного явного осуду чи натяку на нього, не формувати негативного сприйняття суспільством такої особи, не підривати її репутації тощо» [4].

Власне такий висновок випливає з формулювання принципу презумпції невинуватості, який наданий в КПК України. Таким чином законодавець передбачив, а КСУ підтвердив можливість існування лише двох статусів у особи, відносно якої здійснюється кримінальне провадження: вона може бути або винуватою, або невинуватою. Жодних інших «проміжних» статусів бути не може, адже вони будуть суперечити самій логіці презумпції невинуватості. Будь-яка особа є невинуватою доти, доки обвинувальний вирок щодо неї не набрав законної сили. В цьому аспекті виникає інше важливе питання: який саме зв'язок існує між принципом презумпції невинуватості та правом на реабілітацію? Виходячи з логіки того, що у випадку прийняття будь-якого іншого процесуального рішення окрім як обвинувального вироку особа лишається невинуватою, чи має вона право на реабілітацію та, відповідно, відшкодування шкоди?

В цьому аспекті ми вважаємо, що хоча презумпція невинуватості є підґрунтям для реабілітації особи, автоматично право на реабілітацію в такому випадку виникати не може. Реабілітація в першу чергу має розглядатися як механізм відновлення порушених прав через неправомірні дії правоохоронних органів чи суду. Хоча в ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» в ст. 2 зазначено, що право на відшкодування шкоди виникає у випадках прийняття окремих процесуальних рішень (виправдувальний вирок, закриття кримінального провадження через відсутність події чи складу кримінального правопорушення тощо), ми категорично не підтримуємо позицію, що винесення такого рішення автоматично вказує на право відшкодування шкоди. В даному випадку більш логічно виникає позиція виділення фактичних та юридичних підстав для відшкодування шкоди [11, с. 238], де до юридичних підстав відноситься винесення одного з процесуальних рішень, передбачених ст. 2 ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», а до фактичних підстав має відноситись факт вчинення саме незаконних дій з боку уповноважених посадових осіб. Таким чином саме на особу, яка звертається до суду щодо відшкодування шкоди, має покладатися тягар доказування незаконності дії по відношенню до неї зі сторони правоохоронних органів. Лише факту прийняття відповідного процесуального рішення у формі, наприклад, виправдувального вироку, недостатньо для того, щоб вважати дії уповноважених осіб були незаконними.

В той же час, продовжуючи аналіз вже згаданого рішення КСУ, необхідно звернути увагу на вкрай важливий висновок щодо оцінки реабілітаційного характеру підстав закриття кримінального провадження: «Конституційний Суд України вважає, що закриття кримінального провадження стосовно особи *без її на те згоди* (виділено нами – О.Т., В.З.) та ефективного судового захисту, внаслідок чого залишається сумнів у невинуватості особи, унеможливлення реабілітації особи після такого закриття є порушенням конституційного права на судовий захист»¹. Необхідно зазначити, що саме цей висновок було покладено в основу рішення про неконституційність п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України – було констатовано, що закриваючи кримінальне провадження у зв'язку з декриміналізацією кримінального правопорушення держава не гарантує особі право на ефективний судовий захист, адже в такому випадку особа не може висловити свою незгоду на таке закриття та розраховувати в подальшому на реабілітацію. І якщо акцентувати увагу саме на цьому аспекті, то можна дійти досить несподіваного висновку, що майже всі підстави для закриття кримінального провадження, передбачені ч. 1 ст. 284 КПК України, є також неконституційними. Наприклад, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження підлягає закриттю стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. В той же час особа, відносно якої таке кримінальне провадження закривається, так само обмежена у праві на реабілітацію, адже при закритті кримінального провадження не було враховано її позицію. Тобто в даному випадку лишаються, як зазначає КСУ, «сумнів у невинуватості особи», а отже не гарантуються права особи на ефективний судовий захист. Більше того, нагадаємо, що відповідно до принципу презумпції невинуватості, у особи є лише два статуси – винувата та невинувата. Відповідно, в кожному випадку закриття кримінального провадження без згоди особи відбувається обмеження прав в частині спростування «сумнівів у невинуватості особи».

Такий же висновок можна зробити відносно інших підстав закриття кримінального провадження, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України. Більше того, неконституційним має визначатися навіть така підстава закриття кримінального провадження, як відсутність події чи складу кримінального правопорушення, адже особа, відносно якої проводилось досудове розслідування, може не погодитись з таким формулюванням для закриття провадження та повинна мати право висловити свою думку, що є елементом ефективного судового захисту.

¹ Рішення Другого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>

Висновок. Наведений аналіз прецедентної практики ЄСПЛ продемонстрував, що питання дотримання презумпції невинуватості після закінчення кримінального провадження є тією проблемою, яка існує в правових системах багатьох країнах Європи. З цієї точки зору, принциповим є не те, як саме кримінальне переслідування було припинене, а те, чи ставилися органи публічної влади до особи як до невинуватої в межах подальших правових процедур. При цьому, ставлення до особи як до невинуватої не може мати абстрактний характер, а повинно виражатися у конкретних діях, рішеннях, висловлюваннях, що кристалізують у особи відчуття винуватості у вчиненні кримінального правопорушення за відсутності обвинувального вироку суду. Власне саме вони є предметом оцінки Суду в контексті п.2 ст. 6 Конвенції.

Вітчизняний законодавець, намагаючись усунути той недолік, на який вказав КСУ у рішенні від 08 червня 2022 року в контексті закриття кримінального провадження щодо декриміналізованого діяння за п.4 ч.1 ст. 284 КПК України, дещо абсолютизував право особи вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку, створивши окрему диференційовану форму кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність.

Створення такого окремого процесуального порядку, в межах якого розглядатиметься питання про усунення сумнівів у винуватості особи після виникнення підстав для закриття кримінального провадження, видається таким, що певною мірою йде врозріз із самою презумпцією невинуватості, оскільки цей аспект фактично вже виходить за межі обвинувачення як такого та ступеня його доведеності.

Список використаних джерел:

1. Case of Allen v. United Kingdom (Application no. 25424/09): Judgement of the European Court of Human Rights, 12 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140664>
2. Case of G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy (Application № 1828/06, 34163/07, 19029/11): Judgement of the European Court of Human Rights, 28 June 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189067>
3. Case of Giosakis v. Greece № 3 (Application no. 5689/08): Judgement of the European Court of Human Rights, 03 May 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-104677>
4. Рішення Другого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>
5. Case of Puig Panella v. Spain (Application no. 1483/02): Judgement of the European Court of Human Rights, 25 April 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185950>
6. Case of Diacenko v. Romania (Application № 124/04): Judgement of the European Court of Human Rights, 07 February 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108963>
7. Case of Vostic v. Austria (Application № 38549/97): Judgement of the European Court of Human Rights, 17 October 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-60688>
8. Фулей Т.І. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 39-53.
9. Торбас О.О., Стоянов М.М., Завтур В.А. Закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією кримінального правопорушення: аналіз Рішення Конституційного Суду України у справі щодо презумпції невинуватості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 262-268. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264975/260953>
10. Юдківська Г.Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.
11. Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою. Підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. К.: Алерта, 2016. 324 с.